

Shemos 3:5

וַיֹּאמֶר אֶל-תַּקְרֵב הַלֵּם שֶׁל-נַעֲלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אֲדַמַּת-קֹדֶשׁ הוּא

Yehoshua 5:13-15

וַיְהִי בַּהֵיאוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה-אִישׁ עֹמֵד לְנֶגְדוֹ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלָנוּ אִתָּה אִם-לְצָרֵינוּ וַיֹּאמֶר לֹא כִּי אֲנִי שַׂר-צְבָא-ה' עֹתָהּ בָּאתִי וַיִּפֹּל יְהוֹשֻׁעַ אֶל-פְּנָיו אֲרֻצָּה וַיִּשְׁתַּחֲוּ וַיֹּאמֶר לוֹ מָה אֲדָנִי מֵדַבֵּר אֶל-עַבְדּוֹ וַיֹּאמֶר שַׂר-צְבָא ה' אֶל-יְהוֹשֻׁעַ שֶׁל-נַעֲלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו קֹדֶשׁ הוּא וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כִּן

Shemos 3:5

וַיֹּאמֶר אֶל-תַּקְרֵב הַלֵּם שֶׁל-נַעֲלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אֲדַמַּת-קֹדֶשׁ הוּא

Rashi

של. שלף והוצא, כמו "ונשל הברזל" (דברים י"ט), "כי ישל זיתך" (שם כ"ח)

Targum Yonasan

וַאֲמַר לֹא תִקְרַב הַלְכָא שְׁלוּף סִינְךָ מֵעַל רַגְלֶךָ אַרוּם אַתָּה דְאַנְתָּ קְאִים עָלְוֵי אַתָּה קְדִישׁ הוּא וְעָלְוֵי אַנְתָּ עֵתִיד לְקַבְּלָא אוֹרֵייתָא לְמַלְפָּא יְתָה לְבַנֵּי יִשְׂרָאֵל

Brachos 62b

דְּתַנִּינָא לֹא יִכְנֹס אָדָם לְהַר הַבַּיִת לֹא בְּמַקְלוֹ שְׁבִידוֹ, וְלֹא בְּמַנְעָלוֹ שְׁבִירְגָלוֹ, וְלֹא בְּמַעוֹת הַצְּרוּרִים לוֹ בְּסָדִינוֹ, וּבְפּוֹנְדָתוֹ מוֹפְשֵׁלֶת לְאַחֻרָיו, וְלֹא יַעֲשֶׂנָה קְפֻנְדָּרָא. וְרַקִּיקָה מִקַּל וְחוֹמֶר מִמַּנְעַל: וּמָה מִנְעַל, שְׂאִין בּוֹ דֶּרֶךְ בְּזִיווֹ, אֲמַרְהַ תּוֹרָה: "שֶׁל נַעֲלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ". רַקִּיקָה, שֶׁהִיא דֶּרֶךְ בְּזִיווֹ – לֹא כָּל שְׂכוֹ

As it was taught in a baraisa: One may neither enter the Temple Mount with his staff in his hand, nor with his shoes on his feet, nor with money tied in his cloth and with his money-belt slung behind him, nor should one make it a shortcut. All the more so, spitting is prohibited, as learned from a kal v'chomer with regard to wearing a shoe. Just as with regard to a shoe, which is generally not considered contemptuous, the Torah said: "Put off your shoes from off your feet, for the place upon which you stand is holy ground" (Exodus 3:5), all the more so spitting, which is considered contemptuous, should be prohibited

¹ to teach

Daas Zekeinim

של. כך הוצרך לומר מעל רגליך משום שיש נעל שהוא על היד ובלע"ז גנ"ט, והוא נעל שנצו בעז לגואל דכתיב "איש נעלו ונתן לרעהו", וגם עכשיו רגילים השרים והשלטונים לקנות בגנ"ט שלהם. ומה שמקשים שהוצרך כאן לשלוף שני רגליו ויהושע ביריחו לא חלץ אלא רגל אחד, היינו משום דכאן קדמה שכינה למשה (ולא לו) ושם קדם יהושע² וקנה מקומו

Medrash Shemos Rabba 2:6

שֶׁל נְעֻלָיִךְ, כֹּל מְקוֹם שֶׁהִשְׁכִּינָה נְגִלְתָּ אֶסוּר בְּנַעֲלֹת הַסַּנְדָּל. וְכֵן בִּיהוֹשֻׁעַ (יהושע ה, טו): שֶׁל נַעֲלֶיךָ, וְכֵן הַכֹּהֲנִים לֹא שָׁמְשׁוּ בַּמְקָדָשׁ אֶלָּא יְחִפִּים

Eitz Yosef

כ"מ שהשכינה נגלית כו'. ולא מפני שהמקום מצד עצמו היה מקודש ולא קאמר אדמת קודש אלא מפני השכינה אשר בו עכשיו. והביא ראייה מיהושע שהרי ביריחו היה ואינו מקום קדוש אלא לפי שעה מפני שהשכינה נגלית שם. ומ"ש וכן הכהנים כו'. כלו' והשתא טעמא דכהנים אינו מפני קדושת המקום בעממו אלא מפני ששם השכינה נגלית

RSRH, v.5 - "*Do not step here, but remove your shoes from your feet, for the place on which you are standing is holy ground, ground with a holy destiny.* It is a place that has been chosen by G-d for the redemption and election of one particular people, so as to bring, through that people, redemption to all of mankind.

"Instead of attempting to understand a phenomenon that is beyond your ken, contemplate the lofty destiny of the ground on which you are already standing and devote yourself to it with all your heart. Removal of one's shoes expresses total commitment to the significance of a given place. The act implies that one intends to base one's personality on, and derive one's standing from, that place alone.

"Similarly, the kohanim in the Mikdash were obligated to serve barefoot. Nothing was allowed to be *chotzet*, to intervene between their feet and the ground, or between their hands and the vessels with which they were serving, or between their bodies and the priestly garments. The Sanctuary is not an outwardly impressive, gaudy display. The impression it makes is an inner impression, on the personality. If one wishes to act in the service of the Sanctuary, one must attach oneself to it and be sanctified by it. רצפה מקדשת (Zevachim 24a): the holy ground sanctifies the *kohen*.

אֱלֹקֵי אֲבֹתֶיךָ, Whom your father taught you to know. אֱלֹקֵי אֲבֹתֶיךָ, Who revealed Himself to your fathers and was with them through all the vicissitudes of the times: not only during the ever-increasing success of A"Y, not only during the continuing and then waning prosperity of Yitzchak, but also during the plummeting fate of Yaakov."

² Yehoshua was already on the holy ground of E"Y, before the angel appeared to him.

Ramban

אל תקרב הלום לא הגיע עדיין למעלתו הגדולה בנבואה, כי בהר סיני נגש אל הערפל אשר שם האלהים (שמות כ:יח). וכן ענין הסתרת פנים, שעדיין לא עלה למה שנאמר בו ותמונת ה' יביט (במדבר יב:ח)

כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא אע"פ שהיה רחוק מן הסנה הזהירו בזה, כי נתקדש כל ההר ברדת השכינה אל ראש ההר, כאשר בשעת מתן תורה, ומשה בהר היה, כי שם עלה, שנאמר "ויבא אל הר האלהים חרבה" (שמות ג':א), והסנה היה בראש ההר, והנה כלו קדוש ואסור בנעילת הסנדל. וכך אמרו, בכל מקום שהשכינה נגלת אסור בנעילת הסנדל (שמו"ר ב:ו), וכן ביהושע, וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים

Ohr HaChaim

אל תקרב וגו' של וגו'. הנה ב' דברים יצו אותו ה', אחד שלא יקרב, ואחד שישלוף נעל רגלו, שלא יעמוד בו אפי' במקום שהוא עומד בו, כאומרו **המקום אשר אתה עומד עליו כבר אדמת קודש הוא**, וצריך לדעת למה לא הקדים לומר לו הסרת מכשול שכבר הוא נתון בו, שהוא עומד במנעלו על אדמת קודש ואחר כך יצו עליו לבל יקרב הלום

דע כי בכל התורה כולה גילה ה' דעתו ורצונו, כי עיקר הקפדתו ומוסרו הוא על מצות לא תעשה, כי זה יחבול בנפש, והוא טעם אומרו (קהלת יב:ז) "והרוח תשוב וגו' אשר נתנה"³ ואמרו ז"ל (שבת קנב:) תנה לו כמו שנתנה לך⁴, אבל מצות עשה הם השגת הטוב כשיהיו⁵, ובהעדרם אין עונש, זולת על פרטים ידועים כגון פסח ומילה

והנה כאן צוה לו ה' מצות לא תעשה ומצות עשה, לא תעשה היא **אל תקרב הלום** ואמרו ז"ל (עירובין צו.) כל מקום שנאמר פן ואל אינו אלא לא תעשה, ומצות עשה היא **של נעלך**, ואם משה יקרב הלום הרי עבר על לא תעשה, ואם לא יסיר נעלו, הגם שאינו דרך כבוד למקום, לא עבר אלא אעשה, ממה שאמר לו ה' בלשון עשה, ותמיד יקדים ה' השמירה לעשיה דכתיב (דברים ד:ו) ושמתם ועשיתם, לשמור לעשות (שם כח:יג), משמרת מצותי (בראשית כו:ה). לזה ג"כ הקדים החמור **אל תקרב** לא תעשה, ואחר כך עשה **של וגו'** שינהוג כבוד במקום המקודש

אלא שיש לנו לדעת דעת עליון, למה לא קרא אליו קודם שיעמוד במקום קדוש, לבל יקרב בנעלו אשר ברגלו על **אדמת קודש?** ואולי, כי אינו ראוי הדבר להתיחד הדיבור עליו, כי אם בצירוף אזהרת **אל תקרב הלום**

עוד אפשר לומר שלא נתקדש המקום שבו עמד עד אחר כך, והטעם שכשרצה ה' לדבר עמו שם במקום עמידתו, רצה לקדשו, והזהירו קודם. ואולי, כי לזה דקדק לומר תיבת **הוא** כי לא היה צריך לומר אלא **המקום וגו' אדמת קודש**, אלא נתכוון הכתוב באומרו **הוא**, לומר, ולא היה קודם

³ the spirit returns to G-d Who gave it

⁴ Give your spirit back to H' in a state of purity, just as He gave it to you in a state of purity.

⁵ mitzvos asey are the mean for the soul to improve itself and achieve greater good when they are fulfilled

Rabbeinu b'Chaya

של נעליך. ע"ד הפשט הזהירו בשלילת הנעל לקדושת המקום, וכדי שלא יקל את ראשו כנגד השכינה וזה דומה למה שאמר לו (שמות כג) השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו

וע"ד השכל **של נעליך**, לא אמר חלוץ כמו בענין היבום שהזכיר בו (דברים כה) וחלצה נעלו, ולא אמר שלוף כמו בענין הקנין שכתוב (רות ד) שלף איש נעלו, אך בענין הנבואה הזכיר **של** מלשון שלילה, הזהירו שישלול ממנו החומריות שהמשילם לנעלים, לפי שהחומר דבק בגוף כמו שהמנעל דבק ברגל, וכשם שיש ביד האדם לשלול נעלו מעל רגלו כן בידו שישלול ממנו החומריות כדי שיהיה מוכן לנבואה, וראוי להדבק באור השכל. והזכיר ביהושע "של נעלך" כי הזכירו על שלילת מקצת לא על כלן, וזוהי מעלתו של משה בהיותו משולל יותר מיהושע, שהרי משה פירש מן האשה ונאמר לו (דברים ה) ואתה פה עמד עמדי ולא נאמר כן ליהושע

וע"ד הקבלה של נעליך ירמוז שנגלית השכינה בשני גוונים אש שחורה ואש לבנה, שכן השכינה כלולה דין ורחמים

אל תקרב הלום של מפני אימת המלכות וקדושת המקום אמר לו **של נעליך מעל רגליך**. ועוד ירמוז לו כי במקום הזה תנתן התורה כתובה אש שחורה על גבי לבנה, ומטעם זה הזכיר הקב"ה למשה לשון **של** יותר משאר לשונות

אדמת קדש הוא. מלת אדמת סמוכה לקדש, והוא הר סיני שכתוב (תהילים סח:יח) ה' בם סיני בקדש ועתה בתחלת נבואתו אמר לו **אל תקרב הלום** כי מלת **הלום** רמז לשכינה, שהרי לשון מלכות הוא כענין שכתוב (שמואל א י:כב) הבא עוד הלום איש, וכן (שם ב ז:יח) כי הביאותני עד הלום. ולפי שהשכינה נאצלת מן הקדש פתח לו פתח להתבונן בקדש והזכיר לו אדמת הקדש

Kli Yakar

של נעליך מעל רגליך. נתעוררו המפרשים בכמה שינויים שבין מראה זו ובין המראה של יהושע, כי כאן נאמר **של נעליך** שנים במשמע, ואצל יהושע נאמר של נעלך אחד במשמע, וכאן נאמר **כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא**, ואצל יהושע לא נאמר כן אלא "קודש" סתם ולא אדמת קודש והנה ראיתי שרבינו בחיי ושאר מפרשים פירשו **של נעליך** על הרחקת הגשמיות, כי משה היה משולל מן החומריות יותר מן יהושע

ע"כ אבחר דרכם ואוסיף נופך משלי ליישב כל הספיקות שהזכרנו, כדרך שפירשו רז"ל (ב"ב עה.). "פני משה כחמה ויהושע כלבנה", כי כמו שהלבנה מאירה מצד אחד וחשוכה מצד שני, כך יהושע האיר מצד השכל והיה חשוך מצד החומריות שנשאר בו, אבל פני משה כחמה המאירה מכל צד, כך משה נזדכך גם בחלק החומריות שבו כל כך עד שזכה לקירון עור פני החומר, כי נזדכך ע"י שעמד בהר מ' יום בלא אכילה ושתיה והיה ניזון מן זיו שכינתו יתברך, לכך נאמר למשה **של נעליך** שנים במשמע, רמז לשלילות החומריות מן כל שני חלקיו, הן זיכוך כח השכלי מן התערבות החומריות שבו, הן זיכוך כח החומרי עצמו, ולכך אמר כנותן טעם **כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש**, ושם **מקום** מורה על המדריגה, ואמר כי המדריגה אשר אתה עומד בה היא שאפילו חלק האדמה שבך קודש הוא, זה"ש **אדמת קודש הוא**, ולפי שאתה במדריגה גדולה כזו, ע"כ אמרתי **אל תקרב הלום** להציץ בשכינה "כי לא יראני האדם וחי" ואפילו המלאכים אינן מתקרבים אליו ית' להביט במהותו ית', כל שכן האדם בהיותו בחיים בעה"ז

וזה"ש שנתמלא כל הבית אורה כשנולד משה, כי זה היה סימן לו שהבית האנושי יהיה אורה מכל צד, אבל יהושע שלא היה מאיר כ"א מצד השכל לבד, ע"כ נאמר לו של נעלך אחד במשמע, כי לא הוסר החומריות כ"א מן החלק השכלי לבד, וע"כ לא הזכיר אצלו אדמת קודש, כי חלק האדמה שבו לא נתקדש, ולא הוצרך לומר לו **אל תקרב הלום** ולא הוצרך למנוע ממנו הקריבה אל ה', כי בלאו הכי היה החומר מסך מבדיל בינו לבין אלהיו לשלא יוכל להביט אל האלהים. ואולי מטעם זה נאמר **ויקרא משה** ב"פ כי קרא ה' לשני חלקיו, כי שניהם קדושים המה החומר והצורה

ויש אומרים שקרא לו **משה משה** לפי שגלות של ישראל דומה עליו ית' למשא כביכול, לכך קראו קריאה אחר קריאה למהר ביאתו ולהקל מעליו ית' המשא, כמ"ש (תהלים צא טו) עמו אנכי בצרה וכמ"ש **כי ידעתי את מכאוביו** כי ידעתי היינו מרגיש במכאוביו כביכול

ומ"ש **אנכי אלהי אביך**. פירשו רז"ל (שמו"ר ג א) שנראה אליו הקב"ה בקולו של עמרם אביו וכשאמר **הנני** אמר לו הקב"ה אין זה קול אביך, אלא קול **אלהי אביך** עמרם. וכתוב כאן ארבע פעמים **אלהי** כנגד ארבע לשונות של גאולה כמו שיתבאר בע"ה פרשת וארא (ו ו)

ויש אומרים שלכך הזכיר **אלהי אביך** לפי שגילה לו בזה שאביו כבר מת, אחר שיחד שמו ית' עליו, וכדי שלא יסרב לילך בשליחות זה במקום אביו, כי אפילו בפני אהרן אחיו הגדול היה מסרב ליקח שורה זו ק"ו במקום אביו

Shemos 12:22

וּלְקַחְתֶּם אֶגְדֹת אֲזוּב וּטְבַלְתֶּם בְּדָם אֲשֶׁר־בַּסֹּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל־הַמִּשְׁקוֹף וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוֹזוֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסֹּף וְאַתֶּם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר

Shemos 14:13-14

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אֶל־תִּירְאוּ הַתִּיַצְבוּ וַיֵּרֶאוּ אֶת־יְשׁוּעַת ה' אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסְפוּ לְרִאֲתָם עוֹד עַד־עוֹלָם

ה' יִלְחֶם לָכֶם וְאַתֶּם תִּחְרְשׁוּן

צדקת הצדיק קנד

כשם שצריך אדם להאמין בה' יתברך, כך צריך א"כ להאמין בעצמו. רצה לומר שיש לה' יתברך עסק עמו ושאיננו פועל בטל שבין לילה וגו' (יונה ד, י) וכחיתו שדה שלאחר מיתתם נאבדו ואינם. רק צריך להאמין כי נפשו ממקור החיים יתברך שמו וה' יתברך מתענג ומשתעשע בה כשעושה רצונו.

וזה פירוש (שמות יד, לא) ויאמינו בה' ובמשה עבדו. פ', משה, ר"ל כלל ששים ריבוא נפשות ישראל בדור ההוא האמינו שה' יתברך חפץ בהם [וממילא ג"כ במשה אשר הוא ממש הם וכמו שא' ז"ל (ב"ב קכ"א): שכל זמן שהיו ישראל נזופים לא נתיחד הדיבור למשה]